

Kozma László
Októbervégi orgonák

Áprily Lajos költészete
(III.)

Vers, költészet, ritmusok

Látogatók című négysorosra az utókor számára is figyelmeztetés: a költői alkotásban az igazi értékeket, nem az esetlegességet kell keresnünk: „A ház, a cella érdekes nekik, / tudakolják: min és hogy dolgozom. / Miért nem az erdőt fényképezik, / az erdőt, melyből versemet hozom.”

A kor falára című versének címe idő és tér összekapcsolása: a költő az idő börtönében alkot, annak falára írja verseit. „Itt éltem én is. Rabkoszton, vizen. / Itt lázadoztam, itt zúzódtam össze. / Egy vak poroszló szárnyam és tüzem / e zord idő-cellába börtönözte.” Az idővel és a térrel kapcsolatos egyéb kifejezések: *idő-cellába, óriás terekre, száz év után, kortól kifosztott* — az utóbbit a *k* alliterációja hangsúlyozza. Az erőteljes kifejezések, a halmozások mégis az erőt, a lázadást fejezik ki. A *vak poroszló* kifejezés is erőteljes ellentéte a *szárnyam és tüzem* kettőzésének. A költemény négy keresztrímű versszakból áll, melyeket 10/11-es jambikus periódusok alkotnak. A periódusok első sorainak keményebb ütemezését a második sorok trochaikus zárásai oldják, mintha a forma és a gondolati tartalom a rab szabadság utáni vágyát, kitörését jelenítené meg. Mert a megoldás mégis a szabadság, a zárószakaszban a dédunoka arcára *új világ sugára* tűz. A tömör összetételek pedig a természet és művészet szabadságát festik: *csillagmezőket, végtelenség fenyvesillatával* — az elvontnak tűnő, birtokos szerkezetben kifejezett metafora kirándulások emlékét idézi: „De néha túl a rácszott időn / csillagmezőket lobbantott a távol. / Szél jött és megtelt hervadó tudóm / a végtelenség fenyvesillatával.” A következő versszakban *aranyformáló régi mesterekre utal* — hiszen a vers is kincset teremtő ötvösmunka, a költő a régi mesterek utóda. A *vizen — tüzem; időn — tudóm; távol — illatával* a magánhangzók rokonságán alapuló, kissé disszonáns összecsengés, a bezártságot festi. A *terekre — mesterekre* szójátékszerű teljes rím, a *szárnyamat — szabad* asszonánc — csakugyan az aranyformáló ötvösszerszámok csengése.

Hol járt a dal című verse költői módon, sűrítve fogalmazza meg a költemény születésének titkát: a komoly elméleti tanulmányoknak, esztétikáknak ehhez kötetekre van szüksége. „Hol járt a dal — mit kérditek? / Kutak titkát ki fejt meg? — / A dalnak is titok marad, / miért dagad, miért apad.” Különös kezdet,

hiszen éppen arról vall, hogy a kérdést lehetetlen megválaszolni. A dal legmélyebb titka a hallgatás — a költő szavát akkor értjük, ha megértjük csöndjét. „De nem vall róla szó soha, / csak a különös mosolya.” A záró sor mélyről jövő mosolyát látjuk Áprily Lajos fényképein is. Arcát belső derengés fényesíti, mely nekünk szól: bár néma, de vegyük észre. Verseinek sokszínűsége, határozottsága is ilyen: változtasd meg élted — mondotta Rilke, és ezt sugarazzák Áprily versei is. A *szó soha — mosolya* mozaikrím, a mosoly csakugyan mindent összefoglal. A versben a némaság szinonimái: hallgatás, meghalt, szövegtelen, hallgatott, némát, nem vall róla szó soha — íme, milyen sokféleképpen lehet kifejezni a némaságot főnév, melléknév, ige, metaforikus körülírás által. E költeménye is csupa belső összecsengés: az 5-6 versszakot például az *m* és az *n* tükörképszerű alliterációja fűzi egybe: „Mélyen muzsikál odalenn, / de zenéje szövegtelen. — Én ismertem némát, nagyot, / ki Nessus-ingben „hallgatott”. A *hol járt a dal* kérdés a címen kívül kétszer ismétlődik, a költemény szerkezetalkotó eleme. A költészet titka megfejthetetlen, illetve, a megfejtés maga a vers.

„Valahol, talán Schopenhauernél, azt olvastam egyszer, hogy az igazi költemény úgy hat, mintha preformálódva már meglett volna a nyelvben. Elgondolkoztató megállapítás. A költői nyelv hangtana szempontjából is az. Nemcsak azt jelenti, hogy a versnek természetesen kell kifejezőerejében lennie, s nem szabad az akartság, túl tudatos csináltság és formai mesterkéeltség hatását tennie az olvasóra. Azt is jelenti, hogy a költő magával hozta mindazt, ami a teljes kifejezést adja, ritmusban, feszültségben, tartalmi és formai harmóniában.” (Áprily Lajos: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1981. 283. l.).

Egy pohár bor című versében Áprily ötvösmester ősének ritmusait viszi tovább. A rövidebb sorok az ötvöskalapács szapora csengését érzékeltetik. „Forma van a versem / egyszerű sorában: ötvös volt az őszám / Brassó városában. / Kalapácsolt, vésett / kohó-szikra mellett, / ezüst ampolnákat, / úrvacsora kelyhet.” A forma 4/2-es osztású hangsúlyos hatos, a felező tizenkettes két sorba törése, a rímképlet ennek megfelelően félrím. A sorok több esetben két szóból állnak, melyeket duplázó alliteráció hangsúlyoz. A *kohó-szikra* az alkotás tűzét idézi, nagynak és kicsinynek az összekapcsolását. Az úrvacsora kehely a művészet szakrális tartalmára utal.

A művészetben közös a ritmus, a forma: a brassói ötvös-ös kalapácsának csengése a költő rímeiben tér vissza, tevékenységük lényege azonos. „Boglárokba gyöngyöt, / türkizt, csodakéket, / kőöntyűket költött, / asszonyékességet.” — „Mégis csal az üllő, / mindig csalt a forma, / tiszteltem a strófát, / mintha érce volna. / Míves műhelyemben / kohótűzet raktam, / salaktól az ércét / tűzzel tisztogattam. / Piros parazsamból / üllőlapra tettem, / ötvös-kalapáccsal / kelyhet készítettem.” Az ötvösmester *költötte* a kőöntyűket, a költő úgy tiszteli a strófát, mintha érce volna, a *kohótűz* a versnek is szülője. A kétféle tevékenységet a gondolaton kívül a költői eszközök is összekapcsolják. A Bethlen asztalára készített fejedelmi kanna a történelmet idézi. A pohár bor a művészet mámora.

A rím című versében ismét a költészetesztétika és verselmélet nagy kérdéseit hozza elénk, hiszen a rím, a rímelés problémája a ritmus, a zeneiség kérdését is fölveti. Akár *Hol járt a dal* című versének hangütésében, az első sorok itt is a

válaszadás lehetetlenségének érzékeltetésével adják meg a feleletet: „Hazája álmom és titok, / szem-nem-legelte pázsitok. / Egyszer csak itt van s mint kis ér, / csilingel és kísér, kísér. / S fürtös csengő lesz: hangpatak, / amelybe új csengés szakad.” A nyitókép egy havasi kirándulás, a természet esztétikakönyve, mely világosabb és érthetőbb sok kimódolt elméletnél. A *szem-nem-legelte* összetétel egyedi, a német filozófia hosszú műszavai is eszünkbe juthatnak, de mindez itt sokkal természetesebb. A *kis ér — kísér, kísér* szójátékszerű, szétsugárzó, ismétlést is tartalmazó, hangutánzó mozaikrím, mely szinte megszólitja, megszemélyesíti a játszadozó patakocskát.

A kis erecske a rím allegóriája, mely azt is kifejezi, hogy a költői alkotás összhangban áll a természettel, egymásból fakadnak. A címhez méltóan, a rímelés is sokféle, szinte példatár. A *titok — pázsitok* szójátékszerű teljes rím. A *hangpatak — szakad* asszonánc. A *mentát sodor — szirmot locsol* belső rím. A *partot ont — bolond* mozaikrím és asszonánc. Az *ás — kábulás* tiszta rím, azonos alakú ige és képző csendül össze. Az *úsztató — tiszta tó* ismét mozaikrím. A zárószakasz *kering — benne ring* mozaikrímében és az ige ismétlésében elnyugszik a *vidám bolond*, a rímeket csendítő patak-ér: „A fényen tündökölvé fut / és fényes tündérvölgybe jut. / S tó lesz, virágot úsztató, / habnyugtató és tiszta tó. / Nem ás, nem ont és nem kering / csak ring s a lelkem benne ring.” A *tiszta tó* mozaikrímes variációi, a *ring — kering* ismétlései és összecsengése patak és vers ritmusait csendítik, a humor árnyalatát is megcsillantva.

A szóösszetételek és jelzős szerkezetek esztétikai összefoglalók: *fürtös csengő, hangpatak*. A szavak, rímek, nevek varázsa, csengése sorsot, történelmet súrít. Verseiben többször egy-egy latin kifejezés muzsikája csendül föl, az a benyomásunk, hogy a költeményt is ezek a zenei élmények hozták létre. „Ars poetica? Nem tartom magam formalistának, de vallom, hogy a verset — ha egyáltalán maradandóvá tehető — a forma állítja meg az időben. Önmegfigyelésem: hosszú pályafutásom folyamán formában, rímelésben egyre szigorúbbá lettem magammal szemben.” (Áprily Lajos: *Így kezdődött*. In: A kor falára. 14. l.)

Útravaló című versében ismét a kirándulások élményei kapcsolódnak össze a gondolati tartalmakkal. „A lélek, / mikor búcsúzva bontja szárnyait, / visz magával a földről valamit. / Esmét, melyet világra ő hozott, / virágot, melyet ő virágoztatott.” A rövidebb első sor a *lélek kifejezést állítja hangsúlyos helyzetbe*. A *virág — virágoztatott* figura etymologica, a költői alkotás bőségét jelzi. Az első versszak rövidebb első sora a *lélek kifejezést állítja hangsúlyos helyzetbe*. A *virágot virágoztatott* figura etymologica.

A költemény tizenkét versszakból áll, az első strófa háromsoros, a többi kétsoros, páros rímű. A versszakokat jambikus tízes sorok alkotják, a kemény ütem határozottságot sugall.

A költemény versesztétika is: a költő az egyetlen ritmust keresi, melyben a teremtés összhangja tükröződik. Az igazi alkotás tömör, a lényeg ábrázolására törekszik. „S amikor, Uram, hozzád érkezem, / könnyű kezem miatt szégyenkezem. / A választottakból csak egy maradt, / az, melyben elfogtam egy sugarad. / Az, amelyikben elmondtam neked, / hogyan szerettem drága földedet. / S szólok: Csak ennyit hoztam. Ó, Uram, / ne ítélj meg nagyon szigorúan.”

Zene, költészet, ritmus rokon: ezt jelzik a *verseket, dalolót, zenét, muzsikát* kifejezések.

Vers vagy te is — a cím az is lehetne: a költő a hétköznapi kapcsolatokban: „Indulsz. A mozdony sürget már dohogva / és a tavaszba messze-fut veled. / Ne vidd a vádat és a bút magaddal, / hogy hűvös szóval megsértettelek. — / Vers vagy te is. Ezért van harc közöttünk. / Rég vívom érted a művész-tusát. / Ki a hibás, ha túlságos közelből / nem hallom lelked tiszta ritmusát?”

A vers csattanója paradoxon: ahogy a társ eltávolodik, úgy kerül közelebb, úgy válik halhatatlan verssé, ritmussá. Ismét az egyszerű, hétköznapi jelenet — búcsúzás egy állomáson — növekszik jelképekké. Sajátos, modern realizmus, mindennapi életünk költőisége, melyet a köznapi szavak — *mozdony, gép* — is jeleznek. A verset anaforikus ismétlések tagolják: *Vers vagy te is, ki a hibás. A fáj a gáncs/fájó gáncs* reduplikáció. „Már távolodsz. A gép repít robogva. / Nem is tudod, hogy most lettél enyém. / Varázs-ütésre dallamod kiépül, / s zengő egész vagy, zengő költemény.” Az elválásból költemény lett, a pillanatnyi bántás örök értéket hozott létre — minden fájdalomnak értelme van. A zengő egész — zengő költemény párhuzama azt fejezi ki, hogy a költészetben teljessé válik a világ — filozófiai összefoglalás egy könnyed stilisztikai alakzatba sűrítve.

Ámulni még... To thaümadzein... A vers rácsodálkozás a világ jelenségeire, a gyermekkori felfedezőkedv, ámulni tudás megőrzése: „Ámulni még, ameddig még lehet, / amíg a szíved jó ütemre dobban, / megőrizni a táguló szemet, / mellyel csodálkoztál gyerekkorodban.” A költemény három négysoros, kereszt-rímes strófából áll. A versszakokat 10/11-es jambikus periódusok alkotják: a hosszabb, trochaikus zárású második sorban az ámulás lágyabb zenébe oldódik, akár a tavak szétfutó hullámgyűrűi.

A 2. versszak és a 3. versszak első két sorának halmozása környezetünk csodáinak a felsorolása. A két zárósor csattanója: rácsodálkozás az időre, az elmúlásra, mely az előző halmozás ellentéte. A csodálkozás képessége mégis megmarad, megszületik a költemény. Az idő is fölgyorsul, az élet korszakai filmszerű gyorsasággal peregnek. „a csillagon, ha végtelen terek / hajítják át a késő-nyári égen. / S ámulva szólni: Most voltam gyerek. / S vén volnék már — s itt volna már a végem?”

Művésztársak, elődök

Áprily Lajosnak több verse szól költőelődokról, művésztársakról. Magukat a művészi egyéniségeket is jellemzi, ilyen tárgyú költeményei egy-egy tanulmány-nal is fölrnek. Az alkotások mellett a művészi magatartást is példának tekintti, hiszen a művész nem csupán ábrázolja: alakítja is a világot.

Régi poéta című versének ajánlásában Ilosvai Selymes Pétert idézi: „*Írtam egy sombokorban...*” Nem véletlen, hogy éppen ezt a sorát, hiszen több saját versnek is szereplője a sombokor: „Füstös házból kiment a sombokorba / s tönksztalánál kispadjára ült. / Áradt a fény. A lomha és mogorva,/rabtartó tél ha-

vasra menekült.” Ilosvai Arany Jánost is földidézi bennünk, a versben megjelenik a klasszikus magyar költészet hagyományvilága. A második versszakban az s alliterációja színesítő: „Odahangzott a patak suhogója, / sok sárga méh cikázott szerteszét.” A költő versezetébe belefűtött egy dalos madár, az alkotás eggyé válik a természet ritmusaival. A záróstrófában pedig a régi és az új költő ritmusai is egybekapcsolódnak: „Szereztem ezt sombokros hegyre hágva, / míg régi verssel kísértett a múlt. / Kinéztem a viharborús világba / s egy-egy szírom a kalapomra hullt.”

Sombokor, költészet, történelmi hagyomány: a könnyed vers összetett gondolatokat sűrít. A sombokor, a fény, a darazsak sárga színe ellentétes a *viharborús* török világgal — kínálkoznak a történelmi asszociációk. A költemény öt négysoros, keresztírmű strófából áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A metaforákban szinte érezzük a lendületet, mellyel a költő *sombokros hegyre hágott*. A párhuzamos történetben, a közös versírásban mai alkotás és költői hagyomány bontakozik ki. A *deklamált* latin kifejezés archaizáló, korfestő.

Bessenyei című szonettjét Fülöp Károlynak ajánlotta. Bessenyei György (1746–1811) a magyar felvilágosodás kiemelkedő alakja, író, költő, filozófus, a magyar nyelv és művelődés harcosa. Élete, habár kalandos eseményekben nem bővelkedett, mégis kínálja a drámai megjelenítést: Bécsben a nemesi testőrség tagja, majd „bihari remeteként” él. Hatalmas életművet hoz létre, több műfaj kiemelkedő alkotója, a felvilágosodás írói példaképeként tekintenek rá. *Magyar-ság* című művéből idézünk: „Valljuk meg, hogy nagyon megszűkülünk a magyarságba, melynek ugyan bőségébe soha nem voltunk. Csudálkozom nagy nemzetünkön, hogy ő, ki különben minden tulajdonainak fenntartásában oly nemes, nagy és állhatatos indulattal viseltetik, a maga anyanyelvét felejteni láttatik; olyan világba pedig, melybe minden haza önnön nyelvét emeli, azon tanul, azon perel, kereskedik, társalkodik és gazdálkodik.” Íme, a nyelvújítás programja...

A versforma szonett, mellyel jellemez is. A kezdőkép a bihari gazdálkodót festi, akinek már csak emlék a bécsi csillogás. „Tornácon állt s a pusztaságra nézett: / keletre szállt az elzengett vihar. / Szökött felhőit hívta már a fészek, / a sziklából rakott öreg Bihar.” Az esti nyáj az egyéb Áprily-versekből ballag át ide, ismerős a vihar, a sziklák képe is. Emberi sors és a természeti jelenségek összekapcsolása, egymásban tükröztetése Áprily Lajos ábrázoló művészetének sajátossága. A *költő volt s király* öntudatosan vall a vers, a kultúra jelentőségéről: „esték, amikor költő volt s király — / Künn megszólalt a mélabús tilinkó / s lassan beballagott az esti nyáj.”

Áldozat című versének ajánlása: *A Petőfi-centenáriuma*. A költemény három félrímes, négysoros strófából áll, melyeket ódai zengésű 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A hangütés Petőfi dinamikus verskezdeteit idézi: „Testvér, ünnepre serkent tűzimádó, / áldozni völgybe nem megyek veled. / Úgyis hiába volna, törpe tűznél / idézni százesztendős szellemet. / A hegyre jöjj. Öles máglyát rakunk ma / a legmagasabb szirt szélmart fokán, / hegyen lángot lobbantó áldozásunk / barlang-lakóké, zordon és pogány.”

Az idézett 1. versszak 3-4. sorában a *t* és az *sz* párhuzamos alliterációja hangsúlyozza a gondolatot. A vers megszólító típusú, a cselekménybe az olvasót

is bevonja, a dinamikus szerkezet illik Petőfi megidézéséhez. Az első versszak két mondatból áll, melyek az 1-2 és 3-4 sort teszik ki. A 2. versszak első sorának felszólítása sorközépen végződik, a rövid mondat jellemző Áprily stílusának változatosságára és tömörségére, érdemes figyelni arra, hogy versen belül hogyan váltogatja a hosszabb-rövidebb mondatokat. A negyedik sor névszói állítmánya tulajdonságot kifejező halmaz.

A 3. versszakban a szóösszetételek a tömörítés eszközei: *babona-szóval, tűz-fejedelem, lángövezte., szikra-táncban.* A *megjelen* ices ige személyrag nélküli alakja archaizáló. Petőfi tűz-fejedelemként jelenik meg.

„Lírai tehetségének ezzel az egyetemességével válik bizonyosságává annak az újabban hallható irodalomtörténeti megállapításnak, hogy a a legnagyobb zseni bármekkora újító legyen is, bizonyos mértékig mindig betetőzés, összefoglalása más évtizedek, sőt évszázadok eredményeinek. Az esztétikai ok és okozat gyakran kifürkészhetetlen. Kapcsolat fűzi Petőfit nagy lírikus őseihez, művészetében benne él — nemcsak a tradíciót szigorúan megkövetelő formákban, hanem a tartalomban is — Balassi éppen úgy, mint Csokonai és Vörösmarty. A magyar lírai költészet egész summája benne van az ő költeményeiben, s ez magában is a nagyság bizonyítéka, de igazi súlyának és jelentőségének titka mégis abban az óriási pluszban van, hogy a tradíció fölé emelkedve új tartalmat tudott adni a magyar lírának. Paradox állításnak tetszik, pedig így van: a receptív zseni Petőfiben hihetetlenül rövid idő alatt összefoglalta a magyar líra eredményeit, a reprodukív zseni pedig eredetiségének teremtő erejével adott száz esztendőre való lendületet a költészet továbbfejlődéséhez.” (Petőfi Sándor. In: *Álom egy könyvtárról*. 123. l.) Áprily Lajos saját költészetében is megfigyelhetjük, hogy a hagyományos forma egybeolvad a szimbolizmus, impresszionizmus és lírai realizmus elemeivel.

A tűz kialszik című vers természetképét érdemes összevetni a fönti költeménnyel: „Későn, mikor a láng már nem harap / s a fáradt szemre is lehull a fátyol, / megsuhog a levegő s lecsap / a nagy fülesbagoly az éjszakából. / Megtámadja a szunnyadókat tüzét, / tusázni kezd a lobbanó parázssal, / s élőszenét csatogva veri szét / viharosan suhogó szárnycsapással.”

A fülesbagoly mintha az idők mélyéből, mondák és babonák világából szárnyalna elő — ezt a költemény szóhasználata is jelzi: *varázs, babonásan.* Az *erdőn-alvóktól* ismét a kedvelt sűrítő, melléknévi igeneves főnévalkotás. A költemény tárgyát nem is tudjuk meghatározni: elemek csatája, az emberi döbbenet. Az első versszak az erdőből hozott történetre utal, mely már félig monda. Valamiképpen az emberi alkotás, viaskodás a tűzzel, Prométheusz története, de ezek mind csak belemagyarázások, a jelentést a költemény egésze hordozza. A dinamikus igék, a vihart idéző szóképek Áprily erőteljes, drámai stílusát képviselik. Az 1. versszak 2-4. sora közbevetés, realista életkép: „Ezt én az erdőn-alvóktól tudom / — sokszor gondolok irigykedve rájuk, / reggel fenyőtű van a hajukon / és füstszagú a tűztől a ruhájuk.”

Patroklos alszik — *A halott Ady emlékének* című verse az Iliász egyik jelenetét idézi: a költő egybekapcsol klasszikus hagyományt és modernséget, ezek saját költészetében egymás kiegészítői. Visegrádon Marcus Aureliusra emlékez-

ve ábrázolja mai történelmünket, az áttételes kifejezésmód jellemzője költészetének. A cím eufemizmus, Patroklos-Ady elestére, halálára, és a költői, szellemi öröksége körül kialakult szellemi összecsapásokra céloz: „...S amikor a nap láng-arany szekéren / a borszínű tenger-habokhoz ért, / kigyúlt a harc a patamarta téren s égis csapott a holt Patroklosért.”

Ady nevét a versben nem mondja ki, arra csak az ajánlás utal, a vers maga így rejtvényyszerű, áttételes. A költemény hat keresztrimes strófából áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A forma a drámai jambus egyik változata, retorikus hangütésű. Arany ebben a formában írta Széchenyi emlékezete című költeményét. Jellegzetesek a szóösszetételek, melyek mintegy összesűríthetik a gondolatokat: *láng-arany*, *borszínű*, *patamarta*, *róna-hosszat*, *dárda-hegy*, *barnabőrű*, *napcsillogású*, *márvány-öböl*, *homoksebezte*. A 2. versszakban a *zuhog/zivatarától* metaforát az igei jelentés közvetíti. A *z* alliterációja reduplikáció. A 2-3. versszakban a zöngés *z*-re az *sz* alliterációja felel, elhalkulást érzékeltetve. A zárósor keserősége a széthúzást fejezi ki. „Ó, Patroklos nem volt még ilyen árva, / bár birtokáért bőszült torna foly — / homoksebezte, halott ajakára / azért fagyott a furcsa, torz mosoly.”

„Csakhogy az ő magyarsága az a magyarság, amely ellen minden időben leginkább tiltakoztunk: a faját nem becéző, a nem hízelgő, hanem a kritikai magyarság. Az ilyen persze negatív irányúnak látszik, de annál inkább szükség van rá, minél inkább hiányzik a fajban az önismeret és az önbírálat képessége, amely általában nekünk nem szokott erényünk lenni. „Szabad-e sírni a Kárpátok alatt?” — ez egyik jelszava ennek a magyarságnak, mely több kultúrát, értékeket nagyobb érvényesülését, gazdaságilag műveltebb mezőket szeretne látni a vonat ablakából, amikor „fut a gőzös az éjbe”, ahol „alacsony tanyaházak vonakodva vigyáznak”. Persze a Berzsenyi ostorcsapásai nekünk már nem fájnak, nem reánk sújtott le velük, a mai költő szigorú kritikája ellenben felháborodást és visszautasítást vált ki belőlünk. Hogy mer megbírálni az élő?” (Kortárs, 1977. 11. sz. 1760-1768. Közli: Ugrin Aranka. In: *Álom egy könyvtárról*. 179. l.)

„A legerősebb szellemi élményt persze Ady jelentette. Egyetemi hallgató koromban ismerkedtem meg lírájával, először bizarrnak tűnt, aztán behódoltam. Elsőnek vittem köteteit Enyedre. 1909-ben Párizsban jártam. Tudtam, hogy ő is ott van. Zsebemben volt a címe: Rue de Lévis 92. (Léda lakása.) Elindultam, hogy meglátogatom. A kapu előtt elvesztettem a bátorságomat. Vajon hogyan fogad majd? Visszafordultam. Sohasem ismerkedtem meg vele, aki annyira hozzám tartozott. Egy tanítványom bátrabb volt nálam, levelet írt Adynak, s párizsi lapot kapott tőle. „Jólesik tudnom, hogy Nagyenyeden van egy lélek, aki ért engem.” Azt nem tudta meg soha, hogy a fiatalember kitől tanulta meg őt érteni. De így alakult kapcsolatomban több kortársammal is. Kívülállónak, elzárkózónak gondoltak, pedig dehogy voltam én elefántcsonttorony-ember! Csak olyan, akihez közeledni kell, mert maga nem tudja megtenni az első lépést.” (Bozóky Évának adott nyilatkozat. Könyvtáros, 1966. 1. sz. 33-36. In: *Álom egy könyvtárról*. 378. l.)

Az alábbi versek megírásának dátuma a búcsúzás előtti év. Ady versei egész életében elkísérték, a *Csönd herceg* és *A halál rokona* utalás a verseire.

A völgyünk csendje: „Jó Csönd herceg? Nem herceg itt a csend, / nem vízió, mely balsorsot jelent. / Patakparton ülő tündérleány, / ki némán, szemlesütve vár reám.”

A halál rokona: „Ady... Ő volna a rokon csupán? / eltűnök régen ismert sorokon. / Közember és borús költő-titán / halállal mind, mind testvér és rokon.”

A menekülő című verse Robinson történetét idézi, ez a *nagysziget* azonban nem az óceánban, hanem valahol az erdélyi havasokban, talán éppen Rapsonné vára alatt található: „A szeme: két riadt madár / Az emberszót nem bírta már. / Hang hívta, tán a tengeré, / s indult a nagysziget felé.” Az első szakasz első sorának metaforája közvetlen, predikatív kifejtés: a menekülő szeme két riadt madár. Ha emberek nincsenek is ezen a szigeten, a madarak nem maradhatnak el. A menekülő nagyon is öntudatos. gúny és gőg védi, melyek még alliterálnak is: „Varázslatos tiltó-övív / három kört vont a ház körül. / Krisztus-tövisből sűrű fal: / gúny volt az első írvonal. / Magánya második körén / magas gőg volt a vár-sövény.”

A versbeli *hullámok üteme* csak nem a parajdi patakoké? A kunyhó is emlékeztet a havasi boronaházakra. *Itt nincs idő és nincs zene*: a költészet ritmusa csakugyan időtlen és eredeti. A költő világot épít, de számos megszólító verstípusa mutatja, hogy nem magának, hanem mondhatjuk így, az emberiségnek, hazájának, hiszen értékeket őriz. A versforma páros rímű jambusi nyolcas, rövid és feszes sorok, melyek mesélni is képesek. A *varázs* — *hallgatás* rímben a zöngés-zöngétlen mássalhangzó-pár fejezi ki az elhalkulást. A *Krisztus-tövisből* kifejezés szillépszis, a konkrét jelentéshez a metaforikus, az élet szenvedéseit odaértjük. A *magas gőg* jelzője metaforikus jelentésű. A 2. versszak első sorában a hívást a *h* és a *t* kettős alliterációja érzékelteti. A *varázslatos*, *varázs* hangulatfestő töisméltés, a hasonló kifejezések teremtik meg az Áprily-versek bensőséges, mesészerű hangulatát. A katarzis feloldódik az alliterációk, metaforák, ritmusok játékában. „Körön s világokon belül/világot épít, egyedül.”

Magányos aktor Kecskeméten: A művészet, a zene, a hit világhírű alkotói mellé a gondolat magyar hősei is csatlakoznak: nem csupán művészetükkel, emberi helytállásukkal is példát mutatva. Az alábbi versrészletben Katona József elmarad a vándorszínészekről, akik éjjelre egy hatalmas fenyőfát gyújtottak föl. A lángoló, majd elszenesedő fenyőfa a drámaíró és a művészsors szimbóluma: „Nem is fa: lélek. Óriás, / aki páthosszal ég a fában.” A címbeli aktor kifejezés archaizáló. „Ezt megtanulta mesterül: / jövőtlen szívvel égni mában. / A nem-játszott tragédiát / felgyújtja százszor önmagában. / Magányos aktor. Tapasa nincs, / Mégsem tudhatja senki szebben: / fékez, kibillen és bukik / a három vérrel írt szerepben.” Katona József (1791–1830) 1815-ben írta főművét, a *Bánk bánt*, melyet azonban csak 1833-ban, már a szerző halála után mutattak be Kassán.

Áprily Katona-idézeteket emel versébe, melyek párhuzamba állítják a polgári hivatalos viselő tisztviselőt és a drámaírókat. „A nappal munka-ritmusát / kattogja már a vén szövőszék. / A sors kemény parancs-szavát: / »Tűrj békeséggel« újra hallja. / Nem lázadó már, csak Tiborc, / a névtelenség hullt magyarja.”

A sorssal vívó, hazát kereső magyarság hősei mind rokonok. Mert lelki házákat meg kell lelnünk, bármilyen akadály tornyosul előttünk.

A zárándok — *Kőrösi Csoma Sándor emlékének*: Úgy érezzük, különösen a zárósor csattanójával, hogy Kőrösi Csoma rokona Katona Józsefnek: „Én láttam őt a városveg felett / indulni könnyű bottal, egymagában. / Ott ültem fenn az erdőszéli domb / galagonyavirágos oldalában.”

A költeményt nyolc négysoros, félrímes strófa alkotja. A jambikus periódusok ezúttal 10/11-es szótagszámúak, az első sorok a keményebb zárásúak. A nagy kelet-kutató életállomásai jelképesek: a Himalája egy metaforában roppant kókolostorrá, az önfeláldozó értékteremtés szimbólumává lesz. Kőrösi Csoma erdélyi székely családból, Csomakőrösön született, a Himalája metaforájában Áprily az erdélyi sorsot is összefoglalja. „S még mindig ment és óriásra nőtt: / égő zárándok, vakmerő apostol. / Míg elnyelte a magasság s a csend: / Himalája, a roppant kókolostor.”

A *galagonyavirágos* összetétel személyes élmény és ritmikai bravúr, hét szótagjával is természetesen illeszkedik a tizenegy szótagú sorba. A költőnek feltétlenül el kellett mondania, hogy a hegyoldalt galagonya borítja: a puritán bőbeszédűség jellemzője Áprily stílusának. Az összetétel jelzős vagy birtokos szerkezetként is értelmezhető. A *domb/oldalában* birtokos szerkezet áthajlása, két sorba már elfér a grammatikai szerkezet, tulajdonképpen a *domboldal* összetétel válik ketté. Így mindkét tagja külön hangsúlyt kap, a szerkezet stílushatása emelkedett. A *városára — városomra* eltérő toldalékolású ismétlés, a lelki birtoklás grammatikai kifejezése otthonosságot teremt: „Zengő szelekben, vad vi-zek felett / lihegve lábalt mindig új oromra. / Számum ragadta: forró szomjúság, / míg rálelt városára. Városomra.” Mai európai helyzetünknek, szerepünknek is aktualitása, hogy önmagunkat kell megtalálnunk, csak úgy léphetünk előre: „Néztem, komor hegyeknek hogy feszül, / s hervadt pusztákról hogy lép át a hó-ba. / Nyugati ködben messze elmaradt / a nagy lázakba zsibbadt Európa.” A puszták *hervadtak*, igazi otthonunk a havasok világa, ezt a vers hangtani eszközei, a *h* alliterációi is hangsúlyozzák. A hegyek *komor* magányt ígérnek csupán, de ez a sorsunk, a tragédiák fensége: „Tűzzel kivert száján a régi szó, / a visszahívó föld zenéje égett. / Ó, idegenül hallgatók hogyan / érthették volna ezt a lázbeszédet? / Késő dicsőség szent révületét, / s a mámortalan, tompa szót: Hiába... / Az óriást, aki lobogva hullt / a felséges magyar tragédiába.” Kőrösi Csoma Sándor tibeti szótárt szerkesztett, a a szavaknak éppúgy mestere volt, mint a költő.

Amerre Dante járt: Dante száműzetését, elszakadását kedves Firenzéjétől, műveinek hangvételtét Áprily hasonlónak érzi a sajátjával: több Dante-verset írt, melyek hangütése az olasz költő egyéniségét tükrözi: „Itt — mondtam volna — hágót ért kifúlva, / itt vándorlása újból megeredt. / De akkor még a soha-vissza búja / nem vert szívébe sajtó gyökeret.” A *soha-vissza* határozószókból alkotott főnév, mellyel saját helyzetét jellemzi. A költeményben a Dante-élmény szinte közvetlen párbeszéddé válik. Az utazás képzeletbeli, egyszerre észrevesz-szük: hiszen ezek erdélyi tájak, az *ősi csorgó íve* közvetlen megfigyelés, ahogyan a vízsugár íve megcsillan a napsütésben. A 3. versszak *guelf-gyújtotta lángjai* a magyar történelemben is átlobognak. A záróstrófa 1. sorában a *v* alliterációja erő-

síti a vándorlás motívumát. A 2. sorban az *a száműzött, a dúlt* befejezett melléknévi igenevei közül az első főnévi értékű, a második az értelmezős szerkezet jelzője. „Csak ennyi volt a vágyam: vándorolni, / Amerre ment a száműzött, a dúlt. / Egy ősi csorgó ívéhez hajolni, / amelyből égő láza csillapult.”

Dante — Ravenna, 1321: Áprily Lajos tanulmányt készített Dantéről, bemutatva a költő sorsát, egyéniségét. Művéről a következőt írja: „A szerkezete a legpedánsabb geometriával épült. Ha a Pokol bevezető énekétől eltekintünk, harminchárom ének jut a trilógia minden részének. A bevezető énekkel együtt tehát száz az énekek száma. A forma az azóta híressé vált olasz terzina: a háromsoros jambikus versszak, melynek középső ríme a következő strófa két szélső rímével csendül össze. Ebből a ritmusszövésből egy szakadatlan zene keletkezik, melyet az ének különálló, legutolsó sora zár le egy, a megelőző versszak különben rímtelenül maradó középsorára csendülő akkorddal.” (Áprily Lajos: Dante. In: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 300. l.)

Áprily versének rímelése is tercina, de a rímek a költemény tíz sorában egyéges rendszert alkotnak, ami a formát tömbszerűvé teszi, megjeleníti Dante egyéniségét. A sorok száma 3 x 3, a verset egy már tovább nem folytatódó magányos sor zárja, egyedi módon leképezve Dante művének Áprily által elemzett szerkezetét. A városnevek metonímiák. A harang-motívum a költő több versében visszatér. A széthúzás ábrázolása a magyar viszonyokra is utal. A vers zárósorában a *Divina commedia* szerzője egymagában is több a tusakodó, kicsinyes érdekeket követő pártoknál. Az *o* magánhangzót tartalmazó rímek, akár a harangzúgás, a költemény zenei szerkezetét alkotják. „Elég a vérontó testvérrohamból” — a széthúzást Himnuszunk is legnagyobb bűnünknek tartja. A *nyútt, bitangol, barangol* kifejezések Dante művének hangulatát és zengését idézik, a *pusztító pártszinek* alliterációja hangulatfestő, mintha nem csak Dante és Áprily korára utalna...

Assisi, jöjj... Az erdélyi táj Dante mellett Assisi Ferenc szelídségét is felidézi: „Vadjárta út, ez, vadcsapás, / moha-szegélye zúzmarás. / Halkul a léptem. De a vad, / az őz s a szarvas megszalad. / Pedig kezem fegyvertelen. / Assisi, hívlak. Jöjj velem. / Nagyobb erőd van, több hited, / a szarvast megszelídited.” A nyolcstrófás, páros rímű költeményt nyolcszótagú, jambikus sorok alkotják. A rövidebb sorok és a kemény zárások tömör megfogalmazásra adnak lehetőséget; a sorokat többször áthajlások fűzik egybe.

Az 1. strófa két sora mégis tud oldott, szinte mesélő lenni, pedig az igék hiányoznak. Az *út* és a *csapás* rokon értelmű kifejezés, az utóbbi vadjárta ösvényt jelent. A sor két fele változatos ismétlés: Assisi világába érkeztünk. A zúzmarás moha a hegyeket járó Áprily finom megfigyelése.

A 2. strófa két mondatának szórendje megcserélődik, az alanyok áthajló halmozása a vadak futását érzékelteti. Az egyszerű szituáció leírása a 4. strófában fordulatot vesz: nem elég az óvatos lépés, a fegyvertelen kéz: nagyobb hitre van szükség. A vers párbeszéddé változik: Assisi csakugyan a költő mellett halad. A versszak első sora párhuzam, gondolatritmus, mely halmozással fejezi ki Assisi szelídségét. A két záróstrófa finom ellentétei békességbe oldódnak: „Assisi, szólj.

Én hallgatók, / Űzött és nyugtalan vagyok. / Assisi, mellettem haladj, / Lelkemnek békességet adj.”

Madarak — „Pascua qui volucrum vivus Walthere, fuisti...” A költemény Walther von der Vogelweide német mesterdalnokot idézi, mégpedig ritmusaival, stílusával együtt. „Hó esett. A tar hegy orma / habfehéren integet. / Erdőkből a hó leűzött / őszapókat, pintyeket. / Almafánk és csipkebokrunk / madarak tanyája lett... / Walther von der Vogelweide / lelke száll a kert felett.” A vers ritmusa alapja egy név zenéje. A rímjáték jellemábrázolás, a mesterdalnok ritmusa-
inak variációit idézi. A mesterdalnok neve zenei variációként ismétlődik: az első versszakban birtokos jelző, a nyelvtani szerkezet áthajlik a következő sorba. A második versszakban a név második fele maga hajlik át, szintén birtokos szerkezetben: „Megetetem Walther von der / Vogelweide madarát.” A harmadik versszakban a név predikatív szerkezet alanya, az állítmány hajlik át, a név zenéje maga is költészet, hasonlóan Áprily más verseihez: „S Walther von der Vogelweide / megölel a múlton át, mint / mesebeli nagyapó.” Az *m* alliterációjának ölelése csakugyan átível az időn. A madárraj mindkettejük költészetének kísérője.

Beethoven halála — *Lakatos Imrének*: Beethoven halála szimfóniáinak hangzását idézi, a költő nem az elmúlást, hanem a továbbélést festi. A zeneszerző alakja szinte áttűnik a zivatarba, a művészsors szimbóluma: „Különös fény lobbant az ablakokra, / viharral vemhes, mély felleg-bibor. / Az asztalon, késő kínálkozással, / bontatlan állt a rajnamenti bor. / Lassult és elakadt az ódon inga. / Az ablakon pattant a jég-serét, / s villám-karmester fenn elindította / a zivatar bősült orchesterét.” A költemény öt négysoros, kereszttrimes és félrímes versszakból áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. A drámai hangulatú szóösszetételek a jellemzést szolgálják: *felleg-bibor*, *jég-serét*, *villám-karmester*, *felleg-zongorákon*. A 3. versszakban a *felérezett* magánhangzóbetoldás, epentézis, a hangsúlyozást szolgálja: „Az óriás felérezett a hangra. / Így rebent meg, ha dült séták után / zengett az égi zongorák haragja: / Ez a nagyobb! Ez a nagyobb titán!” A nagy ellenfél, a zivatar kiegészítője is Beethovennek, a művészi alkotás a végtelen horizontjáról dördül vissza.

Őszi versek — Verlaine-hangulat: Könnyedébben muzsikáló vers, mint az előző: az őszi esőcseppben a francia költő arca tükröződik. „Ónszínű ég borult a holt határra, / hull-hull az eső halkan, cseppre-csepp. / A cseppek bús, múlt-ritmusos dalára / ilyenkor sajdul-fáj a régi seb.” A költemény két kereszttrimes versszakból áll, melyeket 11/10-es jambusi periódusok alkotnak. „Hajdan patetikusan, sőt retorikus hangulatú versforma volt: nemhiába a drámai jambus egyik változata.” — írja verstanában Gáldi László. Az ünnepélyes, drámai hangulat jellemzi Áprily őszi hangulatot festő verseit; itt a forma és a szóösszetételek sugározzák ezt az érzést: *ónszínű ég*, *sajdul-fáj* — az utóbbi az *s* alliterációjával. Az esőben álló emberalak, akár egy XIX. századi tájképen: jelzője, az *ősz* melléknév az évszak homonimája. A zárósort a *h* alliterációja keretezi, az *őszi hegedűk* célzás Verlaine híres versére, az *Őszi chanson*-ra: „*halkan sírnak az őszi hegedűk*.” Eminescu-fordításáról vallva, arról is ír, hogy a *Chanson d'automne*

lefordítására azért nem vállalkozott, mert a magyarban nem tudta volna visszaadni az eredeti magánhangzósorát. Ebben az ifjúkori versében viszont többet ad: Verlaine arcképét festi meg.

Chopin-albumra: Chopin nem hiányozhat Áprily arcképcsarnokából. „Ezekben a fájdalmas dallamokban / holt álmokban merengő siralom van. / S ahol leghalkabban sír a zene, / fölötte leng a George Sand szelleme.” A két versszakból álló költemény formája azonos az előző versével. Az első versszak második két sorának *b* alliterációi hangutánzók és hangulatfestők. A rímelés ebben a rövid, kétstrófás versben is képes a zongorajáték sokszínűségét érzékeltetni: az első versszak keresztríme (a *rózsa-néha* tompábban cseng), a képlet a második versszakban páros rímre vált. A zárósor Chopin és George Sand kapcsolatára utal.

Oidipusz leánya. A költemény öt négysoros, keresztrímes versszakból áll, melyeket 8/9-es jambusi periódusok alkotnak. Az összetételek: *ember-ideált, estifény, sors-hordozó* — e versben is sűrítenek.

A költemény tegező megszólítással indul: „Én is téged szerettelek / »élet előtti életemben,« / Élők között kerestelek: / sors-hordozó, nagy barna szemben.”

A 2. versszakban a *szavaidat sokszor szavaltam* figura etymologica. A 4. versszakban *Kreón* az önkényuralkodót, a kegyetlenséget, részvétlenséget jelöli, a szókép antonomázia: „te adtál ember-ideált, / míg jártam útam számkivetve. / Kreón ma is halált kiált / gyűlölni nem tudó szivekre.” A záróstrófa természeti képekbe oldja az elmúlást, egy újabb női alak jelenik meg: Persephoné. „Már estifény játszik velem, / meredek lejtőn áll a lábam. / Tudom, hogy lelked meglelem / Persephoné bús udvarában.”

„Egyszer arra gondoltam, hogy mi lenne, hogyha valóban menni kellene, és egyetlen könyvet lehetne mindenkől magammal vinni. Az emberek ízlése különböző. Én azonban, be kell hogy valljam, ahogyan végignéztem a könyveket, meg-simogattam Cskonait, egy régi Petőfi-kötetet, meg-simogattam Reviczkyt, meg-simogattam Vajda Jánost, azután az Ady-kötetek első kiadásait, és mégis másutt állott meg a szemem, ott állott meg, egy olyan könyvnél, amelyet én az emberi szépség formában való legnemesebb kifejezésének tekintek, és meg kell mondanom, hogy akkor is, ha mennem kellene egyetlen könyvvel. Szophoklész *Antigoné*-jánál állott meg a szemem.” (*Álom egy könyvtárról*. 23. l.)

Oedipustól kérdezem. A személyes sors, a hályogbetegség felidézi a trójai mondakört, a végzetszerűséget. Áprily Lajos költészetében az irodalmi hagyomány személyes élménnyé válik. „Te bölcs voltál, s szemednek fénye tiszta, / családod és Thébád volt mindened. / Mondd, nem kívántad néha-néha vissza / magad-kivájta fényes két szemed?” A zárószakasz a belső lelkiállapotot festi: „Vagy csak a belső rémeket figyelted, / míg tántorogva jártál szereszét? / S ha tőlük olykor borzongott a lelked, / szorítottad Antigoné kezét?”

„Oedipus is sokáig kísért. Két görög tárgyú egyfelvonásosom közül az egyikben az ő ragyogó fiatalságát akartam megrajzolni. Addig a fordulóig, ahol a végzetes származási kétség belemar a lelkébe, s elindul Delphoi felé, hogy bizonyosságot szerezzen. Most egy idő óta újra közel került hozzám. Szemem romlá-

sa hozta közel. Ennek a versnek is ez a gond volt a lelki forrása. Oedipusi komplexum ez is, ha nem is a megszokott patológiai értelemben.” (A költő műhelyéből. In: *Álom egy könyvtárról*. 35. l.)

Erdők, patakok

Jelentés: A nyolcsoros vers Áprily költészetének a kulcsa. Nem az elégiák hegedűje, hanem az ősze bűgő orgonák. Az első két sor csupán tényközlés, egy tagadás és egy állítás összekapcsolása. A megfogalmazás egyszerű és kemény, hiányoznak az igék. A 3. sor már történelem előtti, *orkános ős-idő*, a 4. sor megszélyesítésében és a *h* alliterációjával a fák is meghajolnak. A *jaj-kórus* a görög tragédiákból lép elénk, de a sajátunkat is kifejezi. A 7. sor *zene-zivatar* öszszetételében a viharzúgás alliterációvá erősödik. A zárósorban a sírás kevés: csak a zokogás a kifejező. A zokogás, melynek nincs tárgya, de éppen ezért értjük. „Ezek itt nem az „őszi hegedűk”, / ezek októbertvégi orgonák. / Orkános ős-idő üzen velük, / földig hajolva hallgatják a fák. / Jaj-kórus is bűg, óriási kar: / apokaliptikus zarándokok? / Milyen felséges zene-zivatar! / Akit szíven fog, nem sír: felzokog.”

Ajánlás: Első kötetének nyitóverse esztétikájának is összegzése: dísztelenségből kibomló, tömör képek. „*Ne haragudj. A rét deres volt, / a havasok nagyon lilák / s az erdő óriás vörös folt, / ne haragudj: nem volt virág.*” A költemény három négysoros, keresztrímes strófából áll, melyeket 9/8-as jambusi periódusok alkotnak. A *deres volt — vörös folt* összecsengés első szavában a magánhangzók csak rokonok, a mássalhangzók viszont azonosak, a rím disszonanciát fejez ki. A 2. versszakban a *jöttem — kötöttem* szétsugárzó rím, a költő mégis csokrot köt. Ugyanígy, a 3. versszak 2-4. sorának teljes rímében a *b* alliterációja erősödik zengéssé. A *karcsu váza — vörös varázsa* szóismétlése, a *z — zs* ríme mesélő őszi zsongás. A *karcsu* jelzőátvitel: a vers a társnak szóló vallomás: „S most add a lelked: karcsu váza, / mely őrzi még a nyár borát — / s a hervadás vörös varázsa / most ráborítja bíborát.”

Gyurgyalagok. A madárraj a múltból, az emlékek világából érkezett; daluk a szülőföldet idézi. A szóösszetételek emléket és sorsot sűrítenek: *fuvola-fütytel, fűzberek, gyurgyalag-sereg, varázs-körök*. A parányi füttyszó a Maros hőmpölygésében árad tovább. „Titkos utakra madarat ki hajt? / Ki küldte hozzám ezt a drága rajt? / Házam körül köröz. Varázs-körök? / a Maros a lelkemben hőmpölyög.” Áprily költészetében táj és ember egysége valósul meg, akár az ógörög művészetben. A táj, az erdők együtt lélegzenek az emberekkel, a madárkiáltás egybeolvad a versek ritmusával.

A ragyogó madár. A madárraj akkor sem hagyja el, mikor szembetegsége megfakítja a világ színeit. „Kerested erdőn, bérceken, / fiatalságtól részegen. / Álmodtad és tudtad, hogy él, / különb madár a többinél: / Elorzott minden drága színt, / smaragdot, türkizt és rubint, / szikrázóbb, mint a gyurgyalag, / begyolán bíboros szalag, / a kékcókánál kékje szebb, / a jégmadárnál ékeesebb.” A

képzelet ebben a csodálatos madárban összesíti kirándulásainak élményeit. Most pedig, mintha segíteni szeretnének erdei barátai: „s tapogató kezedre száll / s káprázó tollát kellett / a ragyogó madár.” A cím és a zárósort keretes ismétlése már búcsúzás is.

Őszi monológ: A címben jelzett monológban a költő önmagát szólítja meg. A költemény hat négysoros, keresztrímes versszakból áll. A versszakokat 8/9-es jambusi periódusok alkotják. Az őszi hangulat nem melankolikus vagy szomorú, inkább a tragikum keménysége: a zivatar *villámtalan*, ami fojtott feszültséget érzékeltet. A magány *borzongató*, a varjak *páncélfényűek*. „Hallod? — Megint az ősi jaj: / a páncélfényű őszi varjak: / a nyár tüzéből perje-raj, / amit az őszi köd kavargat.”

Vadlúd voltam: A versforma felező nyolcas, a ritmusba a cím is beleillik. Az első két sor alliterációja a vadlúd-éket is utánozza, a záróstrófa első sora erre is utal: „Valamikor vadlúd voltam, / vadludakkal vándoroltam.” A vadlúd röpte az emberi életút párhuzama, mesébe oldása: *őszi fényben és homályban; fényt és felhőt úszva szelni*. A négy utolsó strófa egyetlen mondat: „Jóbarátok, ismerősök, / hogyha jönnek bíbor ősök, / nézzetek fel majd az égre, / égen úszó vadlúd-ékre, / s ezt mondjátok eltűnődve: / újra vadlúd lett belőle, / s most ott száll a V-seregben, / hangja szól a fellegekben.” A stilisztikai eszközök változatosak: az *útrakelni* — *úszva szelni* mozaikrím, a *fényt és felhőt* alliteráció és ellentét, az *égre* — *égen* reduplikáció.

Szeptemberi fák: A cím konkretizál: a vers a szeptemberi, az őszi fákról szól. A költemény hat kétsoros, páros rímű, jambusi tízes strófából áll. A szóösszetételek tömörítenek: *vérfoltos*, *nyom-vestő*, *vérnymán*, *szél-kopó*. A kemény zárások, a 2-3. strófa hiányos mondatai, nominális stílusa tömören fejezi ki a tragédiát: a nyár halálát. A 3-6. versszak egy jelképpé emelt vadászat leírása: a párhuzamos képek az ős színeit és a szél hangját kapcsolják a nyár elestéhez. A rímelés változatos: az *erezve fent* — *megjelent* mozaikrím, mely tömörítésével befejezettséget, elrendelést sugároz. A 2. strófa végén ismét mozaikrím áll, mely az előző tükörképe: a felelő bomlik két szóra. Az 1. sor hármas *k* alliterációja aláfesti a jelzők őszi hangulatát. Találunk példákat az asszonáncra is, a záróstrófa magánhangzó-variációs tiszta rím. A 2. versszak 2. sora és a 3. strófa 1. sora párbeszéd formába sűríti a hasonlót és hasonlítottat, az alakzat teljes metafora, melyet a költemény további része bont ki. A 4. strófa szétsugárzó rímében a kétszótagú hívóra a felelő hat szótagja válaszol, a *b* alliterációja hangulatfestő. A zárósort *hörögve* határozói igeneve hangutánzás, mintha a más verssekben is fölzendülő vihar hangját hallanánk.

A vers azonban több mint egy vadászélmény leírása: a hördülő nyár, a nagy vadászat a természetbe vetített történelemkép. „Bükkök smaragd színét erezve fent / az első pár vörös folt megjelent. / Állunk. Kezedben késő kék virág. / Azt mondod: Ősz. Az első őszi fák. / Én azt mondom: Vér. Vérfoltos vadon. / Elhullt a Nyár a nagy vadászaton.”

Regösök húrján: Az első versszak *de hó reme róma* kifejezése Udvarhely megyei regösének refrénje, Sebestyén Gyula jegyezte le. Ennek és a következő versnek az ütemezése hangsúlyos, a páros rímű strófák 14 szótagú, 4/4/4/2 tagolású sorokból állnak. A kifejezés keretes ismétlésként a záróversszakban is megjelenik. A „magmondát” valószínűleg a regösének refrénje, mely köré személyes élmények kristályosodnak ki. „Nyúlak, rókák játszadoznak, de hó reme róma. / Mintha fenn a havas erdő tündértanya volna. / Hegyes szárnyú ragadozó nyilall át a kéken, / olyanok a színek, mint egy régi Brueghel-képen. / Érhez úzi szomjusága a ciheres őzét, / kisoroszi szegényasszony cipeli a rózstét.” Brueghel téli tájképei is megelevenednek: a regösének ritmusa áthatja az élet apró eseményeit. Az összecsengések tiszta rímek, vagy azokhoz közelállók. Az *a ciheres őzét — cipeli a rózstét* szétsugárzó, szójátékszerű rím.

Hóhullásban: A regösének a tél, a régi hóesések, az emlékezés ritmusává lesz. „Porka havak hulladoznak — ó zengésű ének, / verse régi regőlőknek, muzsikája télnek. / Porka havak... hatvan éve, vagy hatvanöt is tán, / a temető jeges útján hogy repül a kis szán. / Porka havak... Kollégium kiskamasz-diákja, / hogy rohantál sereg-élen hangos hó-csatákba...” A *porka hó* a székely tájnyelvben porhavat jelent. A regösének az idők távolából hangzik fel: a versben a gyermekkort idézi, az emlékezés hangulata időtlenségbe olvad. A versszakok élén álló anaforikus ismétlések erősítik a ritmikát, tagolják az emlékeket.

Áprily Lajos a négysorosokkal szinte új műfajt teremtett. A forma természetesen korábban is létezett — de ami talán legjellemzőbb sajátossága: egyszerre tud tömöríteni és mesélni. Négysorosaiba eposzokat hallgat bele. Témájuk szertint sokfélék: természet, történelem, személyes sors.

„Rövidségében is igényes forma. Nem tűri a laza rímet, a henye szót, de alkalmas arra, hogy megmentsen egy-egy fellüktető érzést, megmozduló gondolatot, természeti megfigyelést az elkallódástól. Nekem az utóbbi években szinte öregkori műfajommá lett. Pódiumon felolvasni nehéz. A hallgató bevezető strófának érezheti, s mire föleszmél, már el is pattant a négysoros, melynek minden rövidsége ellenére egészset, teljeset kell adnia.” (*Álom egy könyvtárról*. 32. l.)

Négysoros a négysoroshoz: „Nem Dionysos ihlet, négysoros, / inkább borongó vagy, mint mámoros. / Bizonyosan nem is vagy műremek — / Egyet tudok: mélyedben könny remeg.” Ami fontos: az a mű igazsága. Az Áprily-versek formai tökéletessége természetes, erőltetés nélküli. Amit cáfolnunk kell: négysorosai igazi műremekek.

Süvöltő: „Fütttyent, hogy néma házam üdvözlje, / a fütttye: egyhang, nem melódia. / De ha megjön, vele leszáll a völgybe / a novemberi melancholia.” A költemény maga is madárhang: az 1-2. sor élén a szó igei és főnévi alakjának párhuzama áll. A 2-4. sor összecsengése mozaikrím.

Kopogtatás: „Micsoda csattogó zakata ez? — / kiáltottam ki: — zeng a házeresz! / Kis cinke-ács volt. Mégis meghatott: / csőrével már az ősz kopogtatott.” A költő a versben megszólítja a cinke-ácsot: a vers humoros párbeszéd. A zakata

ez — zeng a házeresz összecsengés hangutánzó, a rímbe a mássalhangzó-alliteráció is bekapcsolódik. A magánhangzók ritmikus hangrendváltása a madárhangra felel.

Áprilisi hangulat: „Egyszerre szólaltak meg, egy napon / (— ó, április, csodája, nagy duett —): / A fülemüleszó az ágakon / s a mennydörgés virágzó fák felett.” Áprily Lajos úgy képes hangulatot érzékeltetni, ahogy csak a japán és kínai tusrajzok tudnak. A madárhangba mennydörgés vegyül: ez már a történelem és a személyes sors kapcsolódása.

Zöld harkály: „Sikoltó hangod csendem áthatítja / s lüktet tovább a friss hegyoldalon. / Hím-fejeden a frígiai sipka / tavaszt lobbantó láz: forradalom.” A peckes harkály forradalmi fejfedőt visel: a villanásnyi hasonlatot derűs humor hatja át.

Sötétedik: „Esti rigók jóéjszakát kívánnak, / mutál az édes hang: mély és magas. / De a dalukba diszharmóniának / Belerikkant egy hős fácánkakas.” A diszharmónia is harmónia: az esti kórusból a fácánkakas hangja sem maradhat ki.

Hangolnak már: „Szólnak, de hangjuk itt-ott még fukar, / még a rigó prímhangja is szerény. / Szólnak — halkan hangoló zenekar —, / minden madár a maga hangszerén.” A szerény — hangszerén csaknem teljes rím; a még fukar — zenekar alakuló mozaikrím. Némi hangolás még csakugyan szükséges.

Rügy-rengeteg: „A zsenge erdőn túl rügy-rengeteg, / azzá bővölte március varázsa. / Minden rügyecske boldogan remeg — / Hogy is gondolna most a hervadásra?” A rügyek bőséget az összetétel ismétlése, az r alliterációja érzékelteti.

Nézz fel! „Fáradt vagy? Úntat már a földi bolygás? / Mélységbe hulltnak érezed magad? / Nézz fel: hegyformáló fehér gomolygás / Himalája-magasba felragad.”

Menta: A költemény címe és fő szerkezeti eleme a szerény *menta*, a 3. versszakban zenei variációként *vadmenta*. A költemény öt négysoros, félrímes versszakból áll, melyet rövid, 7/6-os jambusi periódusok alkotnak, a kiránduló a mentaillattól megrészegedve szinte táncra perdül. Az ütemet Gáldi László az alexandrin leszármazottjának tartja. A játékosságot, lendületet a sorok eltérő, trochaikus és jambikus zárlata fokozza. A 3. szakaszban a *ruhádnak* — *fátyla* magánhangzó-azonosságon alapuló tompa asszonánc, a mentaillatban minden összecseng. A 4. szakasz 2. sorát ritmusvariációként egyetlen szó tölti ki. Az 1. versszakban a sűrű mentaillatot az *m* alliterációja érzékelteti. A 2. strófában a mentaillatú árnyék szinesztézia. „Magját valaki Krózus / Kezével szórta szét: / menta-kert a patak-part, / menta-mező a rét. / A nyáj, ha inni jó le, / mentás gyepet tapos, / a forrásnál az árnyék / mentától illatos.” A mentaillatot alliterációk fokozzák: *Párizs parfümjé, menta-mező*. A mentaillat lengedezését párhuzamok és a rövid-hosszú szavak váltakozása érzékelteti: az *összemorzsolgatod*

hatszótágú igekötős ige az egész sort kitölti. A teljes rímek és asszonáncok mellett a tompább magánhangzó-asszonáncok is felbukkannak: *ruhádnak — fátyla; kezeddél — helyett*. A rímképlet félrím, de az utóbbi rímfajta megtöri ezt a képletet, váratlanul csap meg, akár a mentaillat. A csattanóban kiderül, hogy a vers tárgya, mely a könnyed, táncos hangulatot létrehozta, a kedves közelsége: „*S éjjel, ha még nem alszol, / s felém nyújtod kezed, / Álmomban menta-réten / vándorolok veled.*”

Kiadványaink

2018-ban megjelent

